

CARPATO-BALKANICA. 2*
УКРАЇНСЬКО-ХОРВАТСЬКІ ПАРАЛЕЛІ НА КАРТАХ
ЗАГАЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО АТЛАСУ ¹

У статті розглянуто українсько-хорватські ізоглоси, виявлені на картах Загальнослов'янського лінгвістичного атласу; крім сепаратних виявлено й прокоментовано ізолекси, які об'єднують українські, хорватські і водночас – інші діалектні мови. Продемонстровано релятивний характер інформації лінгвістичних карт та прийоми й джерела її удокладнення. Реєстр ізоглосної інформації відчутно розширює можливості історико-типологічного студіювання слов'янського мовного континууму.

Ключові слова: ізоглоса, ізолекса, українська діалектна мова, хорватська діалектна мова.

Зв'язки українського й хорватського мовних континуумів до сьогодні докладно не досліджено, хоча до цього спонукають не тільки генетична спорідненість цих мов, а й додаткові чинники, зокрема, відома літописна згадка про плем'я *хорватів*, локалізованих серед інших східнослов'янських племен на праукраїнських теренах ², наявність надійних паралелей у гідронімії українського та хорватського континуумів ³, поширення серед українських антропонімів похідних від етноніма *горват / хорват* ⁴. Ці різнопланові свідчення мають неоднакову цінність для з'ясування українсько-хорватських зв'язків, вони швидше додатково стимулюють зіставні синхронічні та діахронічні студії. Зауважимо, що чіткий поділ південнослов'янського діалектного континууму, виокремлення в ньому хорватського діалектного простору (з його докладнішим внутрішнім діалектним поділом), що підтверджено також численними картами *Загальнослов'янського лінгвістичного атласу* (не зважаючи на рідку мережу репрезентованих в атласі населених пунктів), заперечує доцільність продовження традиції нерозмежованого розгляду хорватського і сербського ідіомів у генетичних та типологічних студіях ⁵. Відтак має сенс аналіз

¹ Див.: Гриценко П.Е. *Carpato-balkanica* в свете „Общекарпатского лингвистического атласа” // Карпато-балканский диалектный ландшафт. Язык и культура. Москва, 2008.

² У *Повести временных лет* по *Лаврентьевской летописи* зазначено „мже блху (в списках –и живяху) в мире Полане и Деревлане [и] Севѣрь и Радмиць и Влтичи и **Хорвате**” (Полное собрание русских летописей, издаваемое постоянною историко-археографической комиссией Академии наук СССР. Том Первый. Лаврентьевская летопись. Вып. 1. Повесть временных лет / Издание второе. Ленинград, 1926, с. 13); це саме джерело на слов'янському півдні локалізує „а се ти же Словѣни, **Хорвате Бѣлли** и Сребѣ и Хоругане” [Id., 6].

³ Див. *Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках*. Київ, 1981.

⁴ На Закарпатті антропонім *Горват* пам'ятки відбивають з 1500 року, а *Хорват* з 1715 (*Чучка П.П.* Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник. Ужгород, 2005, с. 154, 587).

⁵ Так, у цінній спробі А.Ф. Журавльова визначити на підставі статистичного аналізу лексики ступінь наближеності ~ віддаленості між слов'янськими мовами автор розмежує російський ідіом на

зв'язків хорватського діалектного континууму (або окремих його складових) з іншими слов'янськими діалектними мовами, зокрема, й українською, що не заперечує масштабного розгляду відношень як у межах південнослов'янського ареалу з його різноспрямованими ізоглосними зв'язками⁶, так і в межах Славії як цілості з підкресленою увагою до традиційної для славістики лінії зв'язків *південь-північ*.

У з'ясуванні питання про відношення між діалектними мовами здебільшого доводиться спиратися на неповні й незіставні реєстри одиниць і явищ, на принагідні свідчення описових праць. Така ситуація зумовлена різними традиціями національних лінгвістичних шкіл, кожна з яких має свої пріоритети серед розроблюваних проблем та усталені прийоми аналізу: ті проблеми, які тривалий час вивчають у межах однієї наукової школи з виробленими наборами диференційних рис описуваних діалектів нерідко неактуальні для діалектів іншої мови. Тому особливо цінними для вивчення міжслов'янських зв'язків, зокрема й українсько-хорватських, є ті лінгвогеографічні джерела, які одночасно репрезентують діалекти обох мов і які створено на основі порівнюваного (зіставного) матеріалу.

Опрацювання полімовних атласів підтверджує думку про те, що розширення ареалу спостереження дозволяє глибше інтерпретувати діалектні явища кожної зі слов'янських мов, репрезентованих на картах. Вихід за межі окремої діалектної мови, залучення свідчень територіально суміжних чи просторово віддалених генетично споріднених мов відкриває перспективу продовження ізоглос на інших територіях, виявлення спільних мовних елементів у структурах зіставлюваних діалектних мов. Нові просторові характеристики стають передумовою з'ясування напрямів розвитку мовного явища у різних континуумах. Оскільки формально спільні (близькі) у різних діалектних мовах одиниці можуть бути наслідком дії неоднакових чинників і процесів у віддалених, особливо дистантних ареалах, то такі паралелізми спонукають до спеціального вивчення.

Уточнення ареалу поширення мовної одиниці чи явища часто зумовлює його іншу оцінку, змінює автономний аналіз у межах однієї діалектної мови на контекстний розгляд у межах кількох мов. Так, напр., флексія *-oŭ* іменників *a*-основи та узгоджуваних з ними прикметників, займенників в Instr. sg. (*тоŭ доброŭ жоноŭ < тоју доброју жоноју*) в українському мовному просторі утворює великий чітко окреслений ареал у південно-західному наріччі (наддністрянські, покутсько-буковинські, бойківські, гуцульські, закарпатські, лемківські та надсянські говірки [АУМ II, к. 170, 171, 209, 213; Латта, к. 211]) і пояснюється як наслідок фонетичних змін *-oju > -ou > -ou*. Флексію *ou (-ov)* відбивають українські писемні пам'ятки з XVI ст.⁷; зауважимо, що північноросійські пам'ятки XV-XVI ст. так само фіксують цю флексію; такі ж зміни флексії поширені в сучасних неконтактних з українськими діалектами західнославацьких та чеських говорах; у південнослов'янському ареалі флексію *-ou* відбивають сербські пам'ятки XII ст., яка пізніше була заступлена флексією *-om*⁸; Ф. Рамовш наводить флексію *-óuv, -ov* у цій граматичній позиції як рису, яка об'єднує кайкавські говори зі словенською мовою⁹, що дає підстави констатувати збереження у часі цієї граматичної діалектної риси у південнослов'янському континуумі. Широкий просторовий контекст постановки зазначеної флексії унеможливує її

північноросійський, середньоросійський і південноросійський, але не розмежує хорватський і сербський ідіоми, що спостворює загальну картину міжслов'янських зв'язків (Журавлев А.Ф. Лексико-статистическое моделирование системы славянского языкового родства. М., 1994); такої ж хиби припустилися й автори праці „Історична типологія слов'янських мов” (Частина 2. Київ, 2008).

⁶ Див.: Куркина Л.В. Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики. Любляна, 1992. Заслуговує на особливу увагу моделювання *типів* діалектних (просторових) відношень у межах південнослов'янського континууму та можливість використання таких моделей для вивчення міжслов'янських мовних зв'язків різного часу (Brozović D., Brozović Rončević D. Lingvističke opozicije sjever ~ jug i istok ~ zapad na slavenskom jugu i u Slaviji kao cjelini // Hrvatski dijalektološki zbornik. 11. Zagreb, 1999).

⁷ Історія української мови. Морфологія. Київ, 1978, с. 78.

⁸ Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови. Ужгород, 1960, с. 59; Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей. Прага, 1938, с. 216-217, 222-223.

⁹ Докладніше див.: Lončarić M. Kajkaviana & Alia. Ogleđi o kajkavskim i drugim hrvatskim govorima. Čakovec, 2005, с. 103.

ізолюваний розгляд у межах української мови¹⁰, дає підстави щонайменше для висновків типологічного характеру – про спільність напрямку еволюції явища; такого ж широкого слов'янського контексту вимагає і розгляд іншої флексії цих іменників в Instr. sg. *-om* (ук. *-ом*), яка поширена в українських діалектах і має надійні відповідники у південно- і західнослов'янському континуумах.

Так само слов'янський контекст змінює глибину аналізу й розширює коло проблем вивчення рефлексів псл. **/o/* в українських діалектах. В україністиці традиційно увагу зосереджувано на типах рефлексів **/o/* у позиції *totъ* – новий закритий склад після повної редукції кінцевого *ъ*, зокрема, предметом уваги були дифтонгічні рефлекси (типові з них *uõ, ũy, ũe, ũi*) чи монофтонги (*o, o, u, i, i*), процес виникнення нових недифтонгічних вокалів – через стадію дифтонгів чи шляхом звуження давнього **/o/*¹¹. Наявність в інших слов'янських діалектах на місці **/o/* у позиції перед м'яким чи колишнім м'яким приголосним рефлексів *oj, oj, oj* (напр., у словформі **kopy* у слн. розвиток відбувався за моделлю **kopy > kojny / kojn / koj*, а в хрв., м. – за моделлю **kopy > kojn* [ОЛА 2, к. 2; див. також: FO]) загостила увагу до рідкофіксованого в українських діалектах явища антиципації – впливу наступного м'якого приголосного на розвиток попереднього голосного та витворення перед такими приголосними нових *j* чи *ĵ* – *trejm'ij < tret'ij* [АУМ I, к. 117], *zeĵc' < zec'*¹².

Природа спільних одиниць і явищ у просторово віддалених діалектних мовах може бути різною; вони постають як наслідок: а) збереження елементів давніх, часу спільного (додивергентного) розвитку; б) незалежної від міжмовних взаємовпливів еволюції у різних мовах за спільними моделями у тих самих (чи близьких) структурних позиціях; в) транслокалізації (територіального перенесення) мовних елементів, яка супроводжувала міграції носіїв говірок; г) формального збігу у різних діалектних мовах результатів неоднакових процесів; г) впливів іншого ідіома (запозичення, особливо давні, „врастають” у слов'янські діалекти рядами формальних і семантичних дериватів, створюючи ілюзію належності до питомих слов'янських).

Зауважимо, що хорватський континуум, як його відтворено в ЗЛА, зберігає значну кількість мовних одиниць, які мають високий евристичний потенціал не лише для вивчення сучасного й минулого цих діалектів, а й усього слов'янського мовного простору, зокрема, процесів і явищ, властивих українській мові. На це вказують відтворені на картах численні архаїзми, поширені, як свідчать карти ЗЛА, лише чи переважно в континуумі хорватської мови, виразні зв'язки й відповідники між хорватськими й іншими слов'янськими діалектами; такі зв'язки зрідка мають сепаратний, частіше – багатовекторний характер.

Розглянемо деякі українсько-хорватські лексичні відповідники, репрезентовані на картах ЗЛА; при цьому зазначимо, що в кожному випадку кваліфікація ізоглоси – констатація її наявності, особливості просторової конфігурації – зумовлена обсягами вихідної інформації, тому виявлення ізоглоси спонукає до перевірки її надійності шляхом залучення інших ареальних даних. Нерідко ізоглоса частково імплікована, не сповна представлена на карті, проте може бути відновлена й удокладнена на підставі інших джерел.

Сепаратних ук.-хрв. ізолекс на картах ЗЛА виявлено небагато; більшість явищ, відомих в ук. і хрв діалектах, мають продовження в континуумах інших діалектних мов. До ук.-хрв. ізоглос, за даними ЗЛА, належать:

– *glog-*: укр *hl'ix, hl'i^h, hloji'na* – хрв. *glox* ‘колючка, шип (на рослинах)’ [ОЛА 3, к. 13]. Незначне поширення на карті ЗЛА лексеми **glog-ъ* (у 2 ук. закарпат. нп., тут же в 1 нп. *hloji'na*, та в 1 хрв. нп.) ніби підважує надійність наведеної ізоглоси. Однак у багатьох ук. говірках поширена лексема *glog-* і похідні на позначення колючих рослин: *glig, gliĵ, glix, gljĵ* ‘глід (кущевидна рослина з колючками)’ – в закарпат. [Німчук, 279], гуцул. [ГГ, 46; Janów, 70], бойк. [Онишкевич I, 174; AGB II, к. 84 тут же і *hlo'hyna, hlo'jena*], наддністр. [Шило, 92], семантику і формальний

¹⁰ Одні дослідники стверджують, що в українському ареалі ця зміна сталася без впливу інших мов (Бевзенко С.П. Сіт. ор.; Історія української мови. Морфологія), інші припускають, що українські форми постали внаслідок впливу „чесько-словацької... а може й сербської (чи посередньо, чи безпосередньо)” (Грунський М., Ковальов П. Історія форм української мови. Харків, 1931, с. 100).

¹¹ Жижко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. Київ, 1966; Історія української мови. Вступ. Фонетика. Київ, 1979.

¹² Верхратський І. Про говір галицьких лемків. Львів, 1902, с. 80.

розвиток фітономенів з цією основою див.: [Кобів, 143]. В 1 хрв. говірці (нп. 25, Rukavac) на інших картах ЗЛА зафіксовано: *glox* ‘брусниця, *Vaccinium vitis idaea*’, *glo'sit* ‘один плід брусниці’ [ОЛА 3, к. 47, 48] та *glox* ‘терен’ [ОЛА 3, к. 50]; хорватські фітономени цієї основи у контексті словенських і сербських ідіомів синтезовано в [Симоновић, 145-146]; входження позначуваних реалій у традиційну культуру могло сприяти утриманню цих архаїчних назв у південнослов'янському континуумі, хорватські етнолінгвістичні свідчення подано в [Skok I, 571], сербські у [Чайкановић, 75-80, 268]. Наведені діалектні дані підтверджують надійність ук.-хрв. ізоглоси *glog-*, наявність якої засигналізована картою ЗЛА; відповідники в інших слов'янських мовах для *glog-* [ЕСУМ I, 526] підтверджує кваліфікацію цієї лексеми як *sveslavenska i praslavenska riječ* [Skok, id.].

– *drač-*: ук. (закарпат.) *d'račk'i* (і *dra'pak, drapa'ky*) – хрв *drača* ‘ожина, *Rubus caesius*’ [ОЛА 3, к. 41], у цих самих ук. закарпат. говірках лексеми *drača, dračka* позначають один плід ожини [ОЛА 3, к. 42]; інші джерела розширюють ареал лексеми в ук. континуумі: в говірках гуцул. [Сабадош, к. 38; ГГ, 63; Janów, 47], наддністр. [St. 83; зі значенням ‘порічки, *Ribes*’ – Шило 111], далі на північ – у зхполіс. [Аркушин I, 141] та волин. [Никончук, к. 49, 50]; у хрв. *drā:č'a* ‘колючка, шип (на рослині)’ (нп. 42, Komiža) [ОЛА 3, к. 13] та *drā:ča* ‘кущ’ [ОЛА 3, к. 9]; цієї ж основи сягає і м. *d'račka* ‘кущ’ (нп. 113^a, Плевна) [id.], що змінює перспективу ізоглоси на південнослов'янському обширі; стійкість семантики і широка географія в ук. ареалі (архаїчні діалекти) та поширення в латеральних південнослов'янських говірках похідних від *drač-* дають підстави припускати давність цієї ізоглоси.

Серед ук.-хрв. ізолекс виділяються похідні від *čerd-* агентиви семантичного поля ‘пастух домашніх тварин’: ук. *čere'dar'* (2 нп. у закарпат.) – хрв. *č'erdā:r* ‘пастух; людина, яка пасе худобу’ (п. 35, Trebarjevo Desno) [ОЛА 8, к. 23]; зв'язок з коренем *čerd-* у цих пунктах демонструє корелят – фемінний агентив ук. *č'ere'dar'ka* і хрв. *č'reda'rica* ‘жінка, яка пасе худобу’ [ОЛА 8, к. 24]; інший дериват *čered'nyk* поширений у багатьох ук. діалектах (у 39 нп. з усіх 132, представлених у мережі ЗЛА) далі на схід і північ від Карпат з різними значеннями у межах цього семантичного поля: ‘пастух; людина, яка пасе худобу’ (у 22 нп. – к. 23), ‘пастух овець’ (у 3 нп. – к. 25^a), ‘пастух корів’ (у 25 нп. – к. 25^b), ‘пастух свиней’ (у 2 нп. – к. 25^b); фемінний корелят *čered'nyčka* ‘жінка, яка пасе худобу’ зафіксовано лише в ук. говірках (у 18 нп.) [к. 24]; серед репрезентантів семи ‘пастух коней’ [к. 25^l] похідні від цієї твірної основи відсутні. Зауважимо, що поширення різних значень лексеми виявляє часткову синтопію – просторове накладання у частині говірок (наприклад, семи ‘пастух худоби’ і ‘пастух корів’ співіснують лише в 15 нп.). У хрв. говірках карти ЗЛА не відтворюють дериват з фіналлю *-nyk* (як ук. *čered'nyk*), хоча південнослов'янському континууму таке утворення притаманне, поширене у територіально близьких до хорватських слн. говірок: *čé:dəŋk* ‘пастух худоби’ (нп.7, Srednja vas v Bohinju) і *če:jdnik* ‘пастух корів’ (нп. 12, Hrušica). Наведені ізоглоси асиметричні за наповненням (ступенем експлікованості у зіставлюваних континуумах) та за рівнем семантичного й дериваційного розгалуження; в ук. говірках деривати від *čerd-* представлені ширше, більше збереглися, рідше субститутовані іншими номінативними одиницями, зокрема похідними від запозиченої лексеми *čobanь, vakarь* (лише серед репрезентантів семи ‘вівчар’ в ук. діалектах *č'o'ban* представлено широко – у 43 нп. на тлі *viŋ'čar* – у 58 нп.). Приклади ізоглосної асиметрії – наявність неоднакових за величиною ареалів співвідносного явища в ук. та хрв. континуумах – демонструють ізоглоси запозичених назв ‘людина, яка шиє і ремонтує взуття’: запозичена лексема *čičmož:r* відзначена в 1 хрв. нп. і в 4 ук. нп. (*čič'mar'*); водночас лексема *postolar* (і фонетичні варіанти) поширена у 6 хрв. нп. з виразною локалізацією у смузі говірок узбережжям моря і лише в 1 ук. нп. в ук. (буков.) [ОЛА 8, к. 13], хоча мотиватор *постоли* ‘легке взуття переважно саморобне зі шматка шкіри’ поширений в усьому українському діалектному просторі та стандартному ідіомі.

Нову перспективу виявлення ізоглос відкриває опрацювання пов'язаних між собою карт ЗЛА, які відтворюють мотиваційні чи семантичні зв'язки лексичних одиниць, поданих на різних картах. Міждіалектні відповідники, виявлені на одній карті, можуть бути доповнені на підставі інших карт, що змінює характер ізоглоси, напр., деривати від *bog-* (*-bog-*) зі значенням ‘бідна людина’ поширені в слн. діалектах (нп. 1-6, 10-12, 18-20, 147-148), в 1 ч. говірці (нп. 180), в п. (нп. 243, 249, 289, 324), ук. (нп. 373, 403, 463, 483, 849)¹³ і не відзначені у хрв. говірках [ОЛА 8, к.63];

¹³ Зі значенням ‘бідний, убогий’ похідні від *ubog-* ук. діалектні джерела фіксують зрідка (напр.: AJDL VII, к. 310), ймовірно, з огляду на загальне поширення і належність до кола нормативних для літературного

водночас на інших картах територіальний розподіл дериватів цього гнізда дещо інший: репрезентанти семи 'бідний чоловік' засвідчено у слн. (пп. 1-2, 147), хрв. (п. 29), ч. (п. 181), ук. (415, 483, 490, 849) [к. 64]. Поєднання інформації двох карт дало змогу уточнити ізголосу похідних від bog- (-bog-) зі значенням 'бідний', долучивши до слн., ч., п., ук. також і хрв. говірки.

Так само змінюється ізголосна ситуація на підставі об'єднання інформації кількох карт, коли йдеться про лексему *gliva* на позначення грибів: зі значенням 'їстівний гриб' *gliva* зафіксовано в окремих слн., значно частіше – у кайкавських, чакавських, славонських, західноштокавських, призренсько-південноморавських, рідше – у шумадійсько-воєводинських, косовсько-ресавських та в одній північномакедонській говірці [ОЛА 2, к. 54]; ця ж просторова ситуація повторюється з незначним варіюванням і на к. 56 'ядовитий неїстівний гриб' з тією особливістю, що лексема *gliva* майже в усіх пунктах виступає з означенням; на к. 55 'білий гриб, *Boletus edulis*' цієї лексеми не зафіксовано, а к. 57 'гриб-паразит на дереві' просторова характеристика лексеми *gliva* різко змінюється: вона функціонує у нп. 38, в якому на інших картах її не виявлено, та в пп. 60 і 61, у яких наявна і на к. 54, 56, а також у 3 південнославацьких говірках (Угорщина) та в 1 ук. (гуцул.). Таким чином, внаслідок об'єднання даних кількох карт південнослов'янська ізголоса отримала північнослов'янське – словацько-українське – продовження. Незважаючи на те, що лексема *gliva* в українському мовному просторі репрезентована лише на одній карті ЗЛА в одному нп., закономірність української складової в цій південнослов'янсько-північнослов'янській ізголосі підтверджують інші джерела: лексема *глива* поширена у багатьох говорах карпатського ареалу – від закарпатських далі на північ до підкарпатських наддністрянських говірок: зі значеннями 'вид їстівного гриба' [лемк. – Пиртей, 59], 'гриб печериця, *Psallicta campestris* L.' [бойк. – Онишкевич I, 173], 'їстівний гриб, що росте на гнилих колодах', 'різновид гриба, що росте на букові' [гуцул. – ГГ; 46; Janów, 70], 'сивий гриб, що росте у грабовому лісі', 'білі гриби', 'гриби лисички', 'грибовидний наріст на дереві' [наддністр. – Шило, 92; St. 80, 81], 'вид грибів, що ростуть на горісі або на горіховому пні' [буковин. – СБГ, 71]¹⁴; ця лексема поширена і в західнокарпатському ареалі – в окремих південнопольських і словацьких говірках, у яких має значення 'гриб, що росте на дереві – їстівний' і 'гриб, що росте на дереві (безвідносно до ознаки „придатність до споживання людиною”)' [ОКДА 5, к. 12, с. 205]. Деталізація семантики та географії лексеми *gliva* в українських, польських і словацьких діалектах не лише уточнює ізголосу, наявну на картах ЗЛА, а може свідчити про часову глибину цієї ізголоси.

Інший тип конфігурації ізголос – одночасне пов'язання ук. ареалу з хрв. та іншими південнослов'янськими діалектами; при цьому в ук. континуумі явища локалізовано найчастіше в карпатській зоні, напр.:

ук. закарпатський локалізм *sl'i'pa myš* 'кажан' має відповідник не тільки в одній південнославацькій говірці (на терені Угорщини), а насамперед у хрв. і с. діалектах з фонетичними варіантами, що сягають вихідного інваріанта **slěp-ъ myš-ь* [ОЛА 1, к. 15];

ук. (закарпат.) *trup* (та деривати *tru'pna*, *t'rupin'*) 'стовбур дерева від землі до крони' – хрв., *trù:p*, *t'ru:pas*, с., м. *trup* [ОЛА 3, к. 2]; в ук. діалектах: гуцульському *труп'іна* 'стовбур дерева' [ГГ, 189; Janów, 241; ЛАНД, к., 126], 'пень дерева', зрідка 'дерево, яке росте' [ГГ, 189], буковинському 'стовбур ~' [СБГ, 554];

ук. **trep-et-a* 'осика, *Populus tremula*' – слн., хрв. **trep-et-ik-a*, **trep-et-yl--ik-a*, с. **trep-et-yl--ik-a* [ОЛА 3, к. 34]; в ук. (нп. 497) зафіксовано розрізнення *tre'peta čər'lena* 'осика' [id.] і *tre'peta 'bila* 'тополя' [ОЛА 3, к. 35]; джерела засвідчують поширення в ук. діалектах: закарп. [Сабадош, 40; Сл., 353-354 – і деривати], гуцул. [ГГ, 188; Janów, 240], буковин. [СБГ, 551], бойк. [Онишкевич I, 300], наддністр. [Шило, 255-256]; лемк. – *тпенетяк* 'підосичник, їстівний гриб' (< *trepet-* 'осика') [Пиртей, 307].

Окремі ізголоси, які вирізняють хорватські діалекти на тлі суміжних словенських і сербських, у північнослов'янському ареалі не обмежені українськими, а продовжуються в

стандарту (у *Словарі* за ред. Б.Д.Грінченка було подано словотвірне гніздо з цією основою – СГ IV, с. 307); на глибину в часі традицію функціонування дериватів цього кола в ук. континуумі вказує й давність (від XVII ст.) їх лексикографічного опрацювання.

¹⁴ Семантику і формальні особливості похідних від *gliv-* (*глива* 'груша звичайна, *Rugus communis*', *гливиця* 'нив'янка, *Neslia paniculata*') див.: [Кобів, 285].

діалектах інших мов. Так, поширеним репрезентантом семи 'лист, повідомлення, написане на папері і відправлене поштою у конверті' у хрв. є лексема *l'ist* (варіанти *l'i:st*, *l'i:s*) (12 нп.) з точними відповідниками у слц., п., вл., нл., ук., бр. і р. говірках, причому виразним центром поширення у північнослов'янському ареалі є його західна частина, в той час як в ук. – у 43 нп. (з усіх 132 нп., наведених у мережі атласу), бр. – 6 (з 71), р. – 1 (з 308) [ОЛА 8, к.38] .

Лінгвістичні атласи хоча й є значно надійнішим джерелом інформації порівняно з дескриптивними працями, все ж відтворюють лише загальні контури, модель просторової поведінки мовних одиниць, а не становлять їхньої копії. Мережа жодного атласу не охоплює усіх населених пунктів досліджуваних територій, що зумовлює їхню інформаційну неповноту. Тому актуальним залишається зіставлення даних лінгвістичних атласів з інформацією інших джерел, а у випадку із ЗЛА пріоритетним залишається використання як додаткових джерел мовних даних, національних лінгвістичних атласів та дескриптивних праць з точно локалізованими мовними явищами. Поетапне розширення й удокладнення інформації про географію, особливості структури, семантики досліджуваних діалектних одиниць має наслідком уточнення репертуару й конфігурації слов'янських ізоглос.

Таким чином, наведені українсько-хорватські ізоглоси – ексклюзивні та включені в ширші ізоглоси – засвідчують непоодинокий характер; хоча їхня кількість закономірно менша порівняно з ізоглосами, які об'єднують українські діалекти із просторово суміжними західно- чи східнослов'янськими, чи хорватські з іншими південнослов'янськими, все ж їхня евристична цінність залишається високою. Укладання списків ізоглос є початком вивчення відношень між двома континуумами, закладає основи наступного синхронно-хронологічного та генетичного аналізу явищ, спільних для кількох діалектних мов. Той факт, що більшість наведених ук.-хрв. ізоглос в ук. континуумі охоплюють діалекти насамперед архаїчного карпатського, а також архаїчних поліських і волинського діалектів, може сигналізувати про давність формування цих ізоглос (полишаємо поза увагою ук.-хрв. ізоглоси, які, ймовірно, постали внаслідок дії інших чинників, зокрема неслов'янських впливів у різних зонах Славії¹⁵). Важливо, що на тлі ізоглос, які об'єднують український і східнопівденнослов'янський ареали, які відтворено на багатьох картах *Общекарпатского диалектологического атласа* (вип. 1-7, 1989-2003), карти ЗЛА відчутно змінюють і деталізують загальну картину міжслов'янських зв'язків по лінії *північ ~ південь*, демонструючи наявність різноманітних українсько-хорватських. ізоглос.

Скорочення

ЗЛА = ОЛА (Загальнослов'янський лінгвістичний атлас).
 нп. – населений пункт
 бр – білоруська мова / діалекти
 вл. – верхньолужицька
 м. – македонська ~
 нл. – нижньолужицька

[українські діалекти]
 бойк – бойківський
 буковин. – покутсько-буковинський
 волин. – волинський
 гуцул. – гуцульський
 закарпат. – середньозакарпатський
 зхполіс. – західнополіський

¹⁵ Коло ізоглос, які виникли в результаті неслов'янських впливів на слов'янські діалекти, на картах ЗЛА виявилось настільки багато, що змушує авторів укладати спеціальні синтетичні карти відповідно до джерел запозичень (ОЛА 6, к. 75-78; ОЛА 8, к. на сс. 175, 178-181, 183); запозичення так само творять ізоглоси, які, маючи іншу природу порівняно з ізоглосами явищ слов'янської генези, становлять окрему проблему аналізу. Ізоглоси запозичень, як і питомої слов'янської лексики, інколи доводиться встановлювати, залучаючи додаткові джерела, напр.: на к. 62 (ОЛА 8) лише у слн. і хрв. діалектах, які зазнавали впливу італійської мови, зафіксовано *mizerija* 'бідність, нужда'; в ук. закарпатських говірках *mizerija* 'дуже слабкий урожай', 'убоге майно, 'щесь дуже дрібне або надто мала кількість чогось' [Сл., 173], у гуцульських *mizerija* 'біда', 'в'язниця', 'дрібнота', *mizerak* 'бідак, людина яка бідує' [ГГ, 123], у бойківських *mizerний* 'худий, сухий' [Онишкевич I, 442], у буковинських *mizerija* 'бідність', 'невелика на зріст худа людина', *mizerak* 'бідняк' [СБГ, 290], у надністрянських *mizerний(й)* 'худий' [St., 100], 'порізані огірки, заправлені сметаною' [Шило, 175], у лемків. *mizerija* 'огірковий салат', *mizerak* 'злидар, бідолаха, неборак', *mizerний* 'змарнілий, слабкий', 'нікчемний, злиденний', 'незначний, не вартий уваги' [Пиртей, 175]. Розгалужена семантика і формальна структура засвідчують відносну давність цього запозичення, функціонування якого в ук. діалектах окреслюється ареалом інтенсивних польських впливів, що дає підстави припускати польське посередництво у поширенні італійського *miseria*.

п. – польська ~
р. – російська
с. – сербська ~
слн. – словенська ~
слц. – словацька ~
ук. – українська ~
хрв. – хорватська ~
ч. – чеська ~

наддністр. – наддністрянський

ЛІТЕРАТУРА

- Аркушин:** *Аркушин Г.Л.* Словник західнополіських говірок. 1-2. Луцьк, 2000.
- АУМ:** Атлас української мови. Т. 1-3. Київ, 1984 – 2001.
- ГГ:** Гуцульські говірки. Короткий словник / Ред. Я.В. Закревська. Львів, 1997.
- ЕСУМ:** Етимологічний словник української мови. 1 – Київ, 1982.
- Кобів:** *Кобів Ю.* Словник українських наукових і народних назв судинних рослин. Київ, 2004.
- Латга:** *Латга В.* Атлас українських говорів Східної Словаччини. Пряшів, 1991.
- Никончук:** *Никончук М.В.* Лексичний атлас Правобережного Полісся. Київ-Житомир, 1994.
- Німчук:** *Німчук В.В.* Давньоруська спадщина в лексиці української мови. Київ, 1992.
- ОЛА 1:** Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. 1. Животный мир. – Москва, 1988.
- ОЛА 2:** Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. 2. Животноводство. Варшава, 2000.
- ОЛА 3:** Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. 3. Растительный мир. Минск, 2000.
- ОЛА 6:** Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. 6. Домашнее хозяйство и приготовление пищи. Москва, 2007.
- ОЛА 8:** Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. 8. Профессии и общественная жизнь. Варшава, 2003.
- Онишкевич:** *Онишкевич М.Й.* Словник бойківських говірок. 1-2. Київ, 1984.
- Пиртей:** *Пиртей П.С.* Словник лемківських говірок. Івано-Франківськ, 2004.
- Сабадош:** *Сабадош І.В.* Атлас ботанічної лексики української мови. Ужгород, 1999.
- Симоновић:** *Симоновић Д.* Ботанички речник научних и народних имена биљака са именима на руском, енглеском, немачком и француском језику. Београд, 1959.
- СБГ:** Словник буковинських говірок / Ред. Н.В. Гуйванюк, К.М. Лук'янюк. Чернівці, 2005.
- СГ:** Словарь украинского языка / Ред. Б.Д. Гринченко. I-V. Киев, 1907-1909.
- Сл.:** *Сабадош І.В.* Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород, 2008.
- Шило:** *Шило Г.Ф.* Наддністрянський регіональний словник. Львів-Нью-Йорк, 2008.
- Чайкановић:** *Чайкановић В.* Речник српских народних веровања о биљкама. Београд, 1985.
- AGB:** Atlas gwar bojkowski / Oprac. pod kierunkiem J. Riegera. I-VII/ Wrocław-Warszawa etc., 1980-1991.
- AJDL:** *Stieber Z.* Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny. I-VIII. Łódź, 1956-1964.
- Janów:** *Janów J.* Słownik huculski / Oprac. J. Rieger. Kraków, 2001.
- LAND:** A Lexical Atlas of the Hutsul Dialects of the Ukrainian Language / Compiled by J. Rieger. Warsaw, 1996.
- St:** Studia nad dialektologią ukraińską i polską / Oprac. M. Karaś. Kraków, 1975.
- Skok:** *Skok P.* Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I-IV, Zagreb, 1971-1974.
- FO:** Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makodonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom. – Sarajevo, 1981.

Pavlo Hrytsenko. Ukrainian-Croatian Parallels on the Maps of the *Slavic Linguistic Atlas*

A need to study possible connections between the Ukrainian and Croatian continua is brought about not only by the genetic relationship between these languages but also by discussions about an eastern Slavic element in the southern Slavic glottogenesis. Premised on spatial attestations, the Slavic Linguistic Atlas enables us to ascertain isoglossic connections between the Slavic dialectal languages. Validity of information and reliability of such isoglosses are much higher as compared with the isoglosses delineated with the help of dictionaries, primarily of literary languages. The Atlas's maps reflect a series of Ukrainian-Croatian isolexes. Some of those isolexes connect, in addition to Ukrainian and Croatian, some other dialectal languages. A number of the isolexes as found in the Atlas has been expanded with the help of other linguogeographical sources, i.e., atlases of other Slavic languages, regional atlases and dialectal dictionaries. All the isoglosses are likely to enhance historical-typological study of the Slavic continuum.

Key words: *isoglosse, isolexe, Ukrainian dialectal languages, Croatian dialectal languages.*